

Олександр КОСТЕНКО,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України,
академік АПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України

«НАТУРАЛІСТИЧНА» ЮРИСПРУДЕНЦІЯ І ПРАВОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ

Ключові слова: «натуралістична» юриспруденція, соціальний натуралізм, соціальна культура, природне право, природний обов'язок, права, псевдоправа, свобода, безпека, правова реформа.

Прояви людської сваволі та ілюзій у вигляді соціального волюнтаризму і утопізму, які набули сьогодні, зокрема в Україні, надзвичайного поширення, свідчать про те, що нашому суспільству бракує соціальної доктрини, здатної показати реформаторам, як слід реформувати суспільство, не порушуючи при цьому тих природних законів, за якими існує суспільне життя людей, у тому числі законів природного права. Така соціальна доктрина необхідна тому, що, як свідчать численні історичні факти, ті добрі наміри, зокрема і реформаторські, які суперечать законам природи, несподівано для самих реформаторів, усупереч їхнім очікуванням, перетворюються при їх здійсненні на зло. Тому добрі наміри за цієї умови стають джерелом небезпеки для людей, які про це можуть і не підозрювати, не будучи озброєними вірною соціальною доктриною. Не маючи належної соціальної культури, що формується під впливом вірної соціальної доктрини, реформатори повстають проти Матері-Природи, бо уражаються комплексом сваволі й ілюзій, який, зокрема, проявляється у гаслі: «Залізною рукою заженемо людство у щастя!» Історія «волає» фактами, які свідчать про це.

Для того, щоб запобігти реформаторському волюнтаризму та утопізму при здійсненні, зокрема, правової реформи в Україні, слід озброїтися адекватною правовою докт-

риною. На нашу думку, такою доктриною може бути доктрина так званої «натуралістичної» юриспруденції, тобто юриспруденції, заснованої на ідеї соціального натуралізму [1].

Відповідно до принципу соціального натуралізму усе протиприродне (зокрема, політичний і економічний безлад, беззаконня і аморальність тощо) є проявом так званого комплексу сваволі та ілюзій, що вражає людей в умовах кризи соціальної культури. Цей же комплекс вражає і реформаторів, якщо їхня соціальна культура не засновується на вірній соціальній доктрині. Без такої «освітлюючої» доктрини реформатори, діючи наосліп, неодмінно попадатимуть у пастку волюнтаризму й утопізму.

Згідно з принципом соціального натуралізму імунітет проти комплексу сваволі та ілюзій, який проявляється, зокрема, у вигляді реформаторського волюнтаризму і утопізму, виникає внаслідок узгодженості волі й свідомості людей із природними законами суспільного життя людей. Міра цієї узгодженості визначається як соціальна культура людини.

Саме соціальна культура людей визначає, як буде діяти законодавство в державі. З цього випливає, що соціальна культура людей, у тому числі і їхня правова культура, вище Конституції і будь-яких інших законів, бо саме завдяки їй люди, приводячи в дію законодавство, роблять це відповідно до

законів Вищого Законодавця, яким є Мати-Природа. Можна стверджувати, що існує наступна закономірність: кожен народ має таке право, яке визначається його соціальною (в тому числі правовою) культурою. Інакше кажучи: яка соціальна культура народу – таке у нього і право.

У християнській ідеології стверджується, що від «благодаті» залежить, як буде людина користуватися «законом». Так і в юридичній науці слід вважати, що від «культури» людини залежить, як вона буде користуватися «законодавством, прийнятим в державі», для забезпечення правопорядку. Образно кажучи: «Культура – мати порядку!»

Однією із форм існування соціальної культури людини є доктрина, в тому числі і правова. Тому викладена вище концепція ролі соціальної культури людини в праві сприяє також розвитку концепції ролі доктрини в праві, зокрема ролі доктрини природного права.

Без доктрини не може ефективно діяти людський фактор у праві. Так, люди не можуть творити належне законодавство і належним чином його використовувати у правовій практиці, бо лише з допомогою доктрини можна пізнати ті закони природи, на яких має ґрунтуватися право. Філософія права, використовуючи принцип соціального натуралізму, може, на нашу думку, сприяти розвитку нової правової доктрини, на основі якої слід реформувати правову систему, в тому числі юстицію України. Зокрема, завдяки зазначеному принципу вона відкриває нові можливості для розвитку таких складових понять правової доктрини, як свобода волі, безпека, справедливість, влада, правопорушення, вина, покарання тощо.

Найкращим законодавцем є той, хто користується найкращою правовою доктриною. Так само той, хто користується найкращою правовою доктриною, найкраще застосовує законодавство, прийняте в державі, тобто створює найкращу правову практику. Образно кажучи, законодавець чи юрист без правової доктрини – це «вершник без голови».

Тому нагальним є підвищення ролі наукового (доктринального) тлумачення зако-

нодавства при здійсненні правосуддя в Україні [2].

У міжнародному праві, а також в національному праві, наприклад, Англії доктрина є одним із джерел права.

Не можна, на нашу думку, обійтися без правової доктрини, зокрема, при здійсненні правосуддя Конституційним Судом, тому що для тлумачення Конституції, що має найвищу юридичну силу, не існує ще вищого законодавства, на яке можна було б опертися суддям. Їм нічого не залишається для опертя як правова доктрина, що відображає закони природного права, тобто закони, дані Вищим Законодавцем – Матір'ю-Природою. Отже, лише завдяки правовій доктрині судді Конституційного Суду можуть отримати критерії для тлумачення Конституції. Тому найкращим суддею Конституційного Суду є той, хто має найкращу правову культуру й озброєний найкращою правовою доктриною.

При найближчому розгляді рішень Конституційного Суду можна помітити, що найобґрунтованішими є ті рішення, які спираліся на доктрину природного права. Доктрина «натуралістичної» юриспруденції, заснована на ідеї соціального натуралізму, є розвитком доктрини природного права в сучасному контексті, тому вона може слугувати доктринальною основою для права і юстиції в Україні.

Очевидно, що в Україні, як і в інших країнах, має відбуватися процес «науковізації» правосуддя. Міф про те, що наука може позбавити суддю незалежності, має бути розвіяний. Незалежність суду від науки, в тому числі юридичної, – це абсурд, який всіляко маскують антинауковими міфами ті, хто хотів би використати суддівську незалежність для прийняття свавільних рішень. Так званий «юридичний обскурантизм» у судочинстві завдає істотну шкоду правосуддю. Юридичній науці за своїм визначенням властиво протистояти цьому обскурантизму, тому вона повинна стати повноправним учасником судового процесу в ім'я досягнення мети правосуддя.

Крім того, «науковізація» судочинства сприятиме реалізації принципу незалежності суддів, тому що справді незалежним

від будь-чийого свавілля суддя може бути лише тоді, коли буде здатним приймати правильне рішення з тих чи інших проблем, які перед ним постають. А саме сприяти правильному вирішенню проблем і є призначенням науки, в тому числі і юридичної. Найкращий спосіб протидіяти чужій сваволі – це спиратися на закони природи, що пізнаються з допомогою науки. Не може бути незалежним суддя, який не має правової культури, що формується за допомогою юридичної науки. Така незалежність може проявлятися лише у вигляді свавілля.

Отже, правова культура судді, що формується, зокрема, з допомогою юридичної науки, є тим людським фактором, який забезпечує йому незалежність від будь-якого свавілля.

Усі суди мають бути законом зобов'язані розглядати висновки науковців про наукове (доктринальне) тлумачення чинного законодавства, якщо про такий розгляд чинного законодавства заявлено клопотання учасника судового процесу, і давати цьому висновку відповідну оцінку. Так само, як за чинним законодавством, суд діє стосовно висновків спеціалістів у неюридичних галузях науки.

На нашу думку, «правовий статус» наукового (доктринального) тлумачення законодавства має бути визначено в процесуальному законодавстві України.

Можливо, слід було б законодавчо закріпити і таку форму участі юридичної науки в судочинстві, як «правові (судові) консилиуми», що можуть призначатися у зв'язку із виникненням проблем у застосуванні судами чинного законодавства, вирішення яких потребує доктринального (наукового) тлумачення. Це, безумовно, також сприяло б правильному функціонуванню людського фактора в праві і повнішому використанню його можливостей.

Якщо аналогічним чином досліджувати роль людського фактора у творенні держави, то можна побачити, що ця роль є аналогічною ролі людського фактора у творенні права. З цього, зокрема, випливає, що держава такою ж мірою антропогенна, як і право. Отже, держава, як і громадянин, у своїй

діяльності керується волею і свідомістю, притаманною людям. А це означає, що діяльність держави, як і громадянина, залежить від того стану, в якому знаходиться воля і свідомість людей, що цю державну діяльність здійснюють.

Із зазначеного можна зробити висновок: якщо і діяльність держави, і діяльність громадянина однаковою мірою є проявами притаманної людям волі і свідомості, то в суспільстві має існувати принцип рівності держави та громадянина перед законом і судом. Без цього не може бути реалізовано принцип верховенства права в будь-якій країні, в тому числі і в Україні.

Правова реформа в Україні не може здійснюватися без розв'язання реформаторами ряду фундаментальних проблем. Зокрема, це проблема співвідношення свободи і безпеки та проблема тлумачення прав людини. На нашу думку, наскільки успішно ці проблеми будуть вирішені українськими реформаторами – настільки вдалими будуть і кроки по здійсненню правової реформи в Україні.

Проблема співвідношення свободи і безпеки має кваліфікуватися як новий виклик для сучасної цивілізації [3]. Вона формулюється таким чином: «Чи допустимо забезпечувати свободу за рахунок зниження рівня безпеки, або безпеку – за рахунок зниження рівня свободи, а якщо ні, то як тоді можна забезпечувати однаковою мірою і безпеку, і свободу, не жертвуючи при цьому однією заради іншої?» Згідно з принципом соціального натуралізму, на якому засновується «натуралістична» юриспруденція, ця проблема сучасної цивілізації має вирішуватися наступним чином. Забезпечувати свободу за рахунок зниження рівня безпеки недопустимо (і протиприродно), так само як і навпаки. Лише з допомогою такого засобу, як соціальна культура громадян, можна забезпечити і свободу, і безпеку людини у суспільстві, не жертвуючи однією заради іншої. Тільки ця культура робить свободу безпечною, а безпеку цілком сумісною із свободою. Без звернення до чинника соціальної культури громадян гармонізація між свободою і безпекою є неможливою.

Наразі все більш очевидним стає поширення у світі феномену зловживання правами людини. Сваюля та ілюзії, що виявляються у вигляді зловживання правами людини, є реальною загрозою для сучасної цивілізації. Цим зловживанням сприяють, зокрема, неправильні (застарілі) уявлення про сутність прав людини. Еволюція наших уявлень про сутність прав людини – це законмірність, яка актуалізується для нас як виклик нового часу. Відповіддю на цей виклик повинен стати пошук нової, досконалішої концепції прав людини, яка виключала б користування правами людини з позиції сваволі та ілюзій.

Саме як зловживання правами людини слід визнати, наприклад, активність людей з так званою нетрадиційною сексуальною орієнтацією у вимозі легалізації одностатевих шлюбів під вивіскою боротьби за права людини. Те саме можна сказати про феміністок, що тлумачать права людини у вигляді «зрівнялівки» жінок і чоловіків. Це стосується і тих підприємців, які експлуатацію найманих працівників виправдовують правом людини на свободу підприємництва. А хіба не зловживанням правом людини на свободу слова є поширення журналістом отриманої ним з використанням свого статусу інформації в корисливих цілях? Спекуляцією правами людини в умовах демократії є і зловживання недобросовісних політиків, що полягають у використанні під час виборів волевиявлення громадян, які не мають належної політичної культури.

Для того, щоб знайти критерій, який дозволяє розрізнати права людини і псевдоправа людини, потрібно вирішити так зване «основне питання» концепції прав людини.

Для вирішення «основного питання» концепції прав людини треба по-новому інтерпретувати ідею природного права, на якій ця концепція має засновуватися. Як методологічний інструмент для цього пропонується застосувати так званий принцип соціального натуралізму. Виходячи з принципу соціального натуралізму, «основне питання» концепції прав людини слід формулювати таким чином: «Права людини – це витвір Матері-Природи чи волі і свідомості

людей, чи і того, й іншого?» Вирішення цього питання можливе в світлі юриспруденції нового типу, заснованої на принципі соціального натуралізму, тобто в світлі «натуралістичної» юриспруденції. Згідно з нею права людини – це свобода людини жити за природними законами суспільного життя, забезпечена шляхом закріплення її у законодавчих актах. Поширення останнім часом зловживань, що маскуються під цю свободу, тобто зловживань «правами людини», закріпленими у вигляді законодавства, становить новий виклик для сучасної цивілізації, на який можна відповісти лише через подальший розвиток концепції прав людини. Як же слід розвивати концепцію прав людини в контексті «натуралістичної» юриспруденції, аби забезпечити протидію зловживанням правами людини?

На нашу думку, доктрина «натуралістичної» юриспруденції вказує на те, що для протидії сваволі та ілюзіям, які проявляються у вигляді зловживань правами людини, нагальною є потреба доповнити поняття «природних прав людини» поняттям «природних обов'язків людини». Відповідно до «натуралістичної» юриспруденції, природні обов'язки людини – це обов'язки, що накладаються на людину природними законами суспільного життя, закріпленими у законодавчих актах. Наприклад, феномен необхідної оборони у світлі зазначеного підходу можна інтерпретувати так: природне право на життя однієї особи забезпечується природним обов'язком іншої особи не посягати на чийсь життя. Порушення цього природного обов'язку породжує у того, хто захищається, природне право на позбавлення життя нападника, якщо це необхідно для захисту свого життя. Саме таке співвідношення «природного права» і «природного обов'язку» відображено, зокрема, у ст. 36 Кримінального кодексу України.

Природні закони суспільного життя людей (в тому числі закони природного права) визначають поведінку людей через «механізм» волі та свідомості людини. Проходячи через волю і свідомість людини, зазначені закони трансформуються у «природні права» і «природні обов'язки». Узгодженість

волі і свідомості людини із природними законами, і зокрема із законами природного права, за якими існує людське суспільство, утворює феномен, який називається правовою культурою цієї людини. Ця правова культура людини може бути також представлена як єдність «природних прав» і «природних обов'язків». Визначена у такий спосіб правова культура людей є радикальним засобом протидії зловживанням правами людини. А репресія може бути лише паліативним засобом. З цього можна зробити висновок, що формула забезпечення прав людини має бути такою: «правова культура громадян плюс репресія за порушення прав людини». Без правової культури використання законодавства про права людини стає проявом сваволі та ілюзій у вигляді зловживань правами людини. З принципу соціального натуралізму також випливає постулат: «Культура – мати порядку!» Зокрема, правова культура є «мати» такого правового порядку, за якого лише і може бути забезпечено права людини.

Виходячи з представленої таким чином концепції прав людини, критерій для розрізнення прав людини і псевдоправ людини можна визначити як «природність-проти-природність»: права людини – це права, що відповідають законам Матері-Природи, а «права» людини, що не відповідають цим законам, є псевдоправами. За цим критерієм і слід визначати прояви сваволі та ілюзій у вигляді різних зловживань. І вимога легалізації одноставевих шлюбів, і «зрівнялівка» чоловіків та жінок, і експлуатація підприємцем найманих працівників, і поширення журналістом у корисливих цілях інформації, отриманої з використанням свого статусу, – все це слід визначати як зловживання правами людини за тим критерієм, що така поведінка є протиприродною, тобто такою, що суперечить законам Матері-Природи. Критерій «природності-проти-природності» слід застосовувати в усіх випадках при визначенні прав людини. Наприклад, застосування цього критерію для тлумачення п. 3 ст. 16 Загальної декларації прав людини, у якому зазначається, що «сім'я є природним і основним осередком суспільства...», дає

підстави для висновку: одноставевий шлюб є протиприродним і тому не може існувати право людини на одноставевий шлюб – це псевдоправо. Легалізація одноставевих шлюбів, як і створення одноставевих «сімей», є проявом комплексу сваволі та ілюзій у вигляді зловживання правами людини.

З допомогою критерію «природності-проти-природності» слід вирішувати також проблему: «Чи є нормою в контексті прав людини поділ народу на «еліту» і «масу»?» З позиції «натуралістичної» юриспруденції такий поділ є нормою соціального життя, тобто не є порушенням прав людини, якщо він відбувається за законами соціальної природи, тобто за критерієм соціальної (політичної, економічної, правової, моральної) культури людей. Люди з вищою соціальною культурою утворюють «еліту» народу, природна роль якої полягає в тому, щоб «тягнути» за собою іншу частину народу по шляху соціального прогресу, а інша частина народу утворює «масу», природна роль якої полягає в тому, щоб «тягнутися» за «елітою». І в цьому немає перешкоди для реалізації прав людини. Навпаки, це сприяє їх реалізації. Те ж саме можна сказати про поділ людей на багатих і бідних, якщо цей поділ відбувається природним шляхом, тобто не як результат прояву сваволі та ілюзій людей, а за природними законами економіки, зокрема за законом економічної конкуренції. Протиприродним, а значить таким, що порушує права людини, слід визнати поділ людей на багатих і бідних в результаті експлуатації людини людиною, бо це суперечить природним законам економіки. Нормальною економікою є та, в якій експлуатація людини людиною витісняється розвиненою економічною конкуренцією в умовах вільного ринку, – це радикальний природний засіб проти експлуатації (а не революція, як пропонував К. Маркс).

Представлена таким чином концепція прав людини, заснована на «натуралістичній» юриспруденції, дозволяє адекватно відповідати на виклики нового часу, зокрема на такі актуальні питання, як «соціальна диференціація людей і права людини», «конкуренція між людьми і права людини», «стате-

ва диференціація людей і права людини» то що. Чи є перешкодою для реалізації прав людини поділ людей на «еліту» і «масу», на конкурентоздатних і неконкурентоздатних, на чоловіків і жінок? На ці та подібні їм питання з позиції, сформульованої відповідно до «натуралістичної» юриспруденції концепції прав людини, слід відповісти так: усе, що узгоджується із законами соціальної природи, не може бути перешкодою для забезпечення прав людини, а все, що не узгоджується з ними – є такою перешкодою. Більше того, слід визнати такою, що перешкоджає забезпеченню прав людини, соціальну «зрівнялівку» людей, тобто штучне стирання різниці між «елітою» і «масою», конкурентоздатними і неконкурентоздатними людьми, чоловіками і жінками, бо це суперечить законам соціальної природи.

Якщо, виходячи з цих положень, що впливають з «натуралістичної» юриспруденції, розглядати стан забезпечення прав людини в Україні на даний час, то, на наш погляд, слід зробити наступний висновок: 1) законодавство як інструмент репресії для паліативної протидії порушенням прав людини знаходиться у задовільному стані; 2) правова культура громадян як радикальний засіб протидії порушенням прав людини знаходиться у незадовільному стані. Для виправлення цього треба: по-перше, доповнити концепцію прав людини поняттям «природні обов'язки людини»; по-друге, з допомогою науки розкривати у законах природного права не лише те, що вони надають правову свободу людині, а й те, що вони накладають на неї правові обов'язки; по-третє, формувати правову культуру громадян як єдність правової свободи і правових обов'язків людини, не обмежуючись розвитком законодавства, яке є лише інструментом забезпечення прав людини, що використовується залежно від правової культури громадян.

Однак пріоритетний розвиток правової культури громадян для забезпечення прав людини не означає, що не має розвиватися також законодавство, спрямоване на це. Зокрема, на нашу думку, слід для цього законодавчо закріпити право громадян України на конституційну скаргу як ефектив-

ний інструмент забезпечення прав людини (враховуючи досвід, наприклад, ФРН).

Важливим компонентом правової реформи в Україні має бути «вчищення» законодавства від «протиприродних» положень, які залишилися у спадок від застарілих волюнтаристських підходів з так званих «радянських часів». І для цього теж може бути корисним новий методологічний інструментарій, який пропонує «натуралістична» юриспруденція. Таким чином, «натуралістична» юриспруденція може служити методологічною основою для нового типу наукової експертизи законодавства – так званої «натуралістичної» експертизи. Зокрема, в результаті такої експертизи можна дійти висновку, що тексти статей Кримінального кодексу України відкриті сьогодні для такого тлумачення, яке суперечить законам природного права, які у цих статтях мають відображатися. Тому ці статті стають інструментом для зловживань. Протидією цим зловживанням могло б послужити закріплення в Кримінальному кодексі України принципів кримінального права, що відображають закони природного права.

«Натуралістична» експертиза також вказує на те, що протиприродним у Кримінальному кодексі України є інститут звільнення від кримінальної відповідальності. Зокрема, він суперечить законам природного права, вираженим у вигляді принципу невідворотності кримінальної відповідальності, а також презумпції невинуватості (включаючи правило про встановлення вини лише судом відповідно до закону). За чинними нормами Кримінального кодексу України звільнення від кримінальної відповідальності – це таке звільнення винної особи від наслідків, передбачених законом за скоєння злочину, яке відбувається без виголошення вироку. А в той же час відповідно до ст. 62 Конституції України вину може встановити лише суд у законному порядку обвинувальним вироком. Таким чином, має місце суперечність: особа може звільнитися від кримінальної відповідальності лише якщо вона винна, але визнання її винною в установленому законом порядку обвинувальним вироком у цьому випадку є неможливим.

До речі, в європейських країнах не існує інститут звільнення від кримінальної відповідальності, а звільнення винного має лише вигляд інституту звільнення від покарання. Звільнення від кримінальної відповідальності – це, на відміну від звільнення від покарання, є протиприродна реакція суспільства на злочин. Від імені держави приймається при цьому свавільне рішення визнати винну особу безвідповідальною перед законом. Ця протиприродність позбавляє інститут звільнення від кримінальної відповідальності всякого антикриміногенного потенціалу. На відміну від цього, при звільненні від покарання особа, яка вчинила злочин, визнається обвинувальним вироком відповідальною, але при цьому звільняється лише від покарання. Виходячи із зазначеного, слід, на нашу думку, ліквідувати інститут звільнення від кримінальної відповідальності шляхом трансформації його положень в інститут звільнення від кримінального покарання.

І ще один висновок, який впливає із запропонованої вище концепції «натуралістичної» юриспруденції. Його можна сформулювати так: право України відрізняється від права країн Європейського Союзу перш за все людським фактором, а цей фактор визначається соціальною культурою громадян, які творять законодавство і які застосовують його. Отже, проблема узгодження українського права з правом країн Європейського Союзу – це передусім проблема узгодження

соціальної культури громадян України з соціальною культурою громадян країн ЄС. І особливо актуальною у зв'язку з цим є проблема узгодження української правової доктрини з правовою доктриною, на якій засноване право країн ЄС.

Без участі людського фактора українське право не вдасться узгодити з правом країн ЄС. Сподівання на це – утопія. Текст українського законодавства, очевидно, можна привести у відповідність до текстів законодавства країн ЄС, але без «європеїзації» соціальної культури громадян України і, зокрема, без «європеїзації» української правової доктрини, цей текст буде все одно застосовуватись по-українськи, тобто відповідно до стану українського людського фактора. Якщо мати на увазі, що правова доктрина – це прояв соціальної (в тому числі правової) культури громадян, то можна зробити висновок, що правова реформа не може відбуватися без «реформування» правової культури громадян України. А останнє означає узгодження волі і свідомості громадян України із законами природного права, як це сьогодні має місце у громадян Швеції, Німеччини чи Японії.

Це лише деякі висновки, до яких приводить дослідження феномену права з позиції соціального натуралізму. Викладена тут концепція «натуралістичної» юриспруденції може, на нашу думку, сприяти розробці адекватної доктрини для правової реформи в сучасній Україні.

Список використаних джерел:

1. Детальніше про доктрину «натуралістичної» юриспруденції див.: Костенко О.М. Культура і закон у протидії злу [Текст] / Костенко О.М. – К.: Атіка, 2008. – 352 с.
2. Детальніше про це див.: Костенко О.М. Наукове (доктринальне) тлумачення законів та його роль у здійсненні правосуддя / О.М. Костенко // Право України. – 2000. – № 6. – С. 34–36.
3. Див. про цю проблему також в кн.: Альбрехт П.-А. Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности [Текст] / Альбрехт П.-А.; пер. с нем. – Одесса: Юридическая литература, 2006. – 160 с.

Олександр КОСТЕНКО

**«НАТУРАЛІСТИЧНА» ЮРИСПРУДЕНЦІЯ
І ПРАВОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ**

Резюме

Обґрунтовується ідея про те, що правова реформа в Україні може бути успішною лише за умови, що вона буде засновуватися на прогресивній правовій доктрині, як це мало місце в епоху Просвітництва. Автор пропонує своє бачення цієї доктрини. З його точки зору, нею може бути так звана «натуралістична» юриспруденція, яку він і застосовує для розв'язання актуальних проблем сучасного права і юстиції.

Александр КОСТЕНКО

**«НАТУРАЛИСТИЧЕСКАЯ» ЮРИСПРУДЕНЦИЯ
И ПРАВОВАЯ РЕФОРМА В УКРАИНЕ**

Резюме

Обосновывается идея о том, что правовая реформа в Украине может быть успешной лишь при условии, что она будет основываться на прогрессивной правовой доктрине, как это имело место в эпоху Просвещения. Автор предлагает свое видение этой доктрины. С его точки зрения, ею может быть так называемая «натуралистическая» юриспруденция, которую он и применяет для разрешения актуальных проблем современного права и юстиции.

Olexandr KOSTENKO

«NATURALISTIC» JURISPRUDENCE AND LEGAL REFORM IN UKRAINE

Summary

The author substantiated the idea on the progressive legal doctrine as the ground of successful legal reform, like was taking place during the Age of the Enlightenment. The author proposed his own vision of such doctrine. Due to his opinion such doctrine can be called «naturalistic» jurisprudence, and the author uses it to resolve urgent problems of modern law and justice.